

Croatica XXI (1990) — 34 Zagreb

Izvorna znanstvena rasprava

Dunja Fališevac

BARTOL KAŠIĆ I IVAN GUNDULIĆ

UDK 886.2-1 — Gundulić

U članku se raspravlja o odnosu Ivana Gundulića prema Bartolu Kašiću, polazeći od hipoteza po kojima je Ivan Gundulić bio isusovački đak. Uz prihvaćanje vjerojatnosti te mogućnosti analizira se odnos nekih Gundulićevih djela prema Kašićevima, prvenstveno odnos Suza sina razmetnoga prema Kašićevu prijevodu Loyolinskih Duhovnih vježbi, a zatim i odnos nekih Gundulićevih religioznih pjesama prema Kašićevim duhovnim tvorevinama.

I.

Misao da je Ivan Gundulić bio isusovački đak te da je njegovo djelo nastalo u duhu (post)Tridentinskog koncila često se provlačila kroz hrvatsku književnu historiografiju, a to shvaćanje indirektno je ukazivalo i na moguću povezanost Bartola Kašića i Ivana Gundulića. Tezu da je Gundulić bio isusovački đak prvi je u jednom tiskanom djelu iznio F. M. Appendini: po Appendiniu Gundulićevi su učitelji bili isusovci Silvestar Muzio i Rudolf Ricasoli.¹ Na Appendinievu tezu replicirao je pak Đ. Körbler tvrdnjom da Gundulić nikada nije mogao biti isusovački đak.² No, Körblera korigira M. Vanino potvrđujući da Gundulić, doduše, nikada nije bio isusovački đak jer da u doba Gundulićeve mladosti u Dubrovniku nije bilo stalne isusovačke rezidencije, dakle ni škole, ali — tvrdeći dalje — da je Gundulić ipak — u mlađoj dobi — mogao slušati predavanja isusovaca, prvenstveno Silvestra Muzia, a zatim Rudolfa Ricasolia i Bartola Kašića.³ Vanino je naime ustvrdio da su isusovci u razdoblju od 1604. do 1612. godine imali u Dubrovniku rezidenciju, da su članovi te isusovačke misije propovijedali i podučavali dubrovačku mladež, da je opat Muzio osnovao i književnu akademiju, u kojoj su se skupljali dubrovački mladići, te da je u toj akademiji predavao o poeziji i retorici kada je zajedno s Bartolom Kašićem 1609. godine došao u Dubrovnik.⁴

U *Autobiografiji* Bartol Kašić pripovijeda o svojem boravku u Dubrovniku:

A kod kuće su patri počeli skupljati učenike za školu. Jedan Firentinac, poučavao je odraslije učenike u gramatici, a drugi, Dalmatinac, manju djecu, koja još nisu znala talijanski jezik, učio je osnovne početke, pa čak i abecedu. Potom su neki ugledniji mladići, koji su već bili poučeni u humanističkoj naobrazbi od p. Silvestra Muzija pred nekoliko godina, primorali p. Kašića Dalmatinca, tako da njihovu želju i spremnost nije mogao odbiti. (...) I tako je p. Kašić postao, od učitelja abecede, učitelj glavne logike i to od 15. siječnja 1610. godine sve do Uskrsa.⁵

¹ Usp. o tome: F. M. Appendini, predgovor talijanskom izdanju *Osmana* što ga je preveo Nikola Jakšić: *Versione libera dell' Osmanide, poema illirico di Giovanni Fr-co Gondola, patrizio di Ragusa*, Dubrovnik, 1827.

² Usp. o tome: Đ. Körbler, *Četiri priloga Gunduliću i njegovu »Osmanu«*, Rad JAZU, knj. 205, Zagreb 1914, str. 135—168. i Đ. Körbler, *Sitniji prilogi za povijest dubrovačke književnosti. Isusovci i javne škole dubrovačke*, Rad JAZU, knj. 212, Zagreb 1916, str. 226—229.

³ M. Vanino, *Da li je Ivan Gundulić bio isusovački đak?*, »Obzor«, god. LXXXVIII, broj 187. i 188. od 18. i 19. kolovoza 1938. g.

⁴ M. Vanino, nav. dj.

⁵ B. Kašić, *Putovanja južnoslavenskim zemljama*, preveo S. Sršan. Privlaka 1987, str. 38. Kašićevu biografiju vrlo iscrpno iznosi M. Stojković: *Bartolo Kašić D. I. Pažanin*, Rad JAZU, knj. 220, Zagreb 1919, str. 171—263. Stojković svoje podatke temelji najvećim dijelom na Kašićevoj autobiografiji.

Intenzivniji rad isusovaca u Dubrovniku možemo pratiti od 1583. godine, od zaključka dubrovačkog senata da se »... uvedu u naš grad velečasni oci isusovci, na čast Božju, za naše duhovno dobro i za odgoj naših sinova.«⁶ Tradicija isusovačkih predavanja u dubrovačkim crkvama i na javnim mjestima počinje — prema Vaninovima istraživanjima — još prije Gundulićeva rođenja. Tako na primjer opat Castanea oko 1584. godine drži predavanja iz moralke i tumači djeci kršćanski nauk.⁷ Nakon zatišja od nekoliko godina, čemu Vanino nalazi razloge u tome što za misiju nije bilo isusovaca koji bi znali hrvatski, 1604. godine dolaze u Dubrovnik A. Komulović, S. Muzio i superior J. de Nobili, koji su u Gradu razvili vrlo živu duhovnu djelatnost. Dživo Gundulić imao je tada petnaest godina, i možemo pretpostaviti da je u dubrovačkoj katedrali slušao niz predavanja opata Muzia o sakramentu pokore. Možemo pretpostaviti da je S. Muzio, dobar poznavatelj klasične i suvremene talijanske književnosti, usadio mladom Gunduliću sklonost prema kontemplativnim, duhovnim sadržajima, a isto tako možemo pomišljati da je Gundulić sudjelovao u radu književne akademije, što ju je isti opat osnovao i u kojoj su nadareni dubrovački mladići čitali svoje pjesme, držali govore i učili se — osim sadržajima kršćanskog života — retorici i književnosti.⁸ Isto tako možemo pomisliti da su upravo Muzieva predavanja o sakramentu pokore inspirirala Gundulića da tu temu i književno uobličí, što je petnaestak godina kasnije i učinio ispjevavši *Suze sina razmetnoga*. Dodamo li tomu i činjenicu da je u isto vrijeme mladi Gundulić mogao slušati Komulovićeva predavanja na hrvatskom jeziku i razumjeti njegova nastojanja oko izgradnje književnog jezika, lako ćemo povjerovati da su već zarana isusovci oblikovali Gundulićev duhovni habitus, te da je boravak i djelovanje Bartola Kašića — pet-šest godina kasnije — moglo samo učvrstiti već oblikovane i usađene religiozno-kršćanske koncepcije i shvaćanja kršćanske etike u mlada pisca. Naime, 1609. godine i Bartol Kašić i Rudolf Ricasoli drže u Dubrovniku javna predavanja; mlade Dubrovčane Ricasoli poučava u latinskom jeziku, poeziji i retorici, a Bartol Kašić — kako je već navedeno — u logici. Dodamo li tome da 1610. kao pomoć isusovcima dolaze u Dubrovnik i Gabriel Venusto i Teofil Tiziano te da često u dubrovačkoj katedrali predaju moralku⁹, možemo s dosta vjerojatnosti zaključiti da su isusovci mladom Gunduliću — ozbiljnom, kontemplativnom i vrlo religioznom — mogli ponuditi izuzetno relevantne sadržaje na kojima je izgrađivao svoja i životna i književna shvaćanja, takve sa-

⁶ Cit. prema: M. Vanino, nav. dj.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

držaje koji su za oblikovanje duhovnog života mladoga pisca mogli sloviti kao najpromišljeniji, najrelevantniji i najozbiljniji u duhovnoj klimi Dubrovnika toga vremena. Stoga se u polemici oko problema je li Gundulić bio ili nije bio isusovački đak, možemo složiti s tvrdnjom Đ. Kőrblera¹⁰, da Gundulić do 15. godine života nije bio isusovački đak, ali i s tvrdnjom M. Vanina da »... nije točno da Gundulić nikada nije bio učenik isusovaca«, kao i s njegovom tvrdnjom: »Ne možemo zamisliti da rođeni pjesnik kakav je bio mladi Đivo, nije bio član akademije lijepe knjige, a lako je također moguće da je Gundulić slušao kroz nekoliko mjeseci Kašićeva predavanja iz filozofije.«¹¹

Budući da činjenice navode na pomisao o možebitnoj povezanosti i ovisnosti Dživa Gundulića o Bartolu Kašiću, na temelju analize njihovih djela pokušat ćemo tu misao učvrstiti, osvijetliti ideje i koncepcije koje ih spajaju i koje bi s određenim stupnjem izvjesnosti mogle posvjedočiti da je Gundulićevo djelo u nekim svojim aspektima ovisno o Kašićevu radu i djelovanju, kako je potaknuto krugom ideja koje su bitno obilježavale rad isusovaca i samog Kašića, te pokazati da su neka Gundulićevo djela povezana s Kašićevim radom u toj mjeri, da se može gotovo zasigurno tvrditi kako je sadržajne, tematske, idejne, religiozno-filozofske komponente za ta svoja djela Gundulić spoznao i upijao upravo iz određenih Kašićevih djela, kao i iz duhovne klime koju su isusovci u to doba širili u Dubrovniku. Pritom ćemo zanemariti one zajedničke aspekte njihovih djela koji su izraz duha vremena, prvenstveno duhovne klime (post)Tridentinskog koncila, protureformacijske atmosfere, opće rekatolicizacije života prve polovice 17. stoljeća, one aspekte djela koji su izraz opće politizacije života i naglašeno prisutne ideje političnosti čovjekova svijeta.

II.

Ovisnost Gundulića o Bartolu Kašiću — po našem se mišljenju — najjasnije očituje u utjecaju Kašićeva prijevoda Loyolinskih *Duhovnih vježbi* na *Suze sina razmetnoga*. Bartol Kašić preveo je i u Rimu 1613. godine objavio djelo pod naslovom *Način od meditacioni i molitve koja se čini pametju našom pokupljen ukratko po poštovanomu ocu Bartolomeu Kašiću Bogdančiću*, a posvećeno je Agati Bunić i ostalim »dumnam dubrovačkim svetoga Marka«. Budući da je M. Stojković opisao djelo prema primjerku prijevoda koji se čuva u knjižnici HAZU i koji nije potpun, ukratko ćemo iznijeti sadržaj djela, jer smo potpuno sačuvan primjerak Kašićeva djela našli u isusovačkoj knjižnici »Juraj Habelić« u Zagrebu, pod signaturom 2166. Sam Kašić u predgovoru veli da je to

¹⁰ Đ. Kőrbler, nav. djela.

¹¹ M. Vanino, nav. dj.

djelo »iz libarca Injacija Oca od reda Jezusova i moga naučitelja duhovnoga, način od molitve pametne, koja svakomu karšćaninu vraća pravu pamet, alko se u njoj hoće zabavljati i naslajevati.«¹² Osim prijevoda Loyolinskih *Exercitia spiritualia* Kašićevo djelo sadrži i »Razmišljanje bogoljubno od Oče naša, pokupljeno iz knjiga S. Tomasa od Aquina dotura andeoskoga«, zatim »Svetoga Bernarda pjesan od rana Isukarstovih«, te »Molitve svagdašnje iz libarca od Božje ljubavi Ivana Lansperija«, kao i »Pjesan od raja nebeskoga slave, iz meditacije svetoga Augustina.« Za najvažniji i najopsežniji dio svojega djela, to jest za prijevod Loyolinskih *Duhovnih vježbi*, Kašić kaže da mu je svrha da se u »dušam dogodi što govori S. David kralj: Et in meditatione mea exardescet ignis«, te dodaje: »I u meditacioni mojoj užeće se oganj. Živi oni oganj od Božje ljubavi i karitadi, koja će stvoriti u srcu vašemu svitlost od vječne slave.«¹³ Temeljni program Loyolinskih *Duhovnih vježbi*, koji teži oblikovanju savršena života, počiva na shvaćanju da čovjek može — u poniznoj službi trojstvenoj veličini Boga — izjednačujući se s razapetim čovjekom Kristom, izvojevati pobjedu protiv Sotone i tako ući u kraljevstvo nebesko. U svojoj varijanti za elitu *Duhovne vježbe* trajale su četiri tjedna i trebale su europskoj aristokraciji i eliti osigurati doseganje takve spiritualnosti koja bi omogućila mir, spokojstvo i vječno blaženstvo.¹⁴ Budući da su Kašićeve *Duhovne vježbe* objavljene 1613. godine, iste godine kada je s dubrovačkim trgovcima putovao u prvo svoje poslanstvo u turske zemlje, mogao ih je tom prigodom dati svojim suputnicima koji su to djelo zatim odnijeli u Dubrovnik, ili ga je pak sam Kašić mogao donijeti u Dubrovnik na povratku s misije.¹⁵ Na povratku, naime, s misije, Kašić je nekoliko tjedana proboravio u Dubrovniku, u mjesecu lipnju, i lako je moguće da je svoje novo djelo pokazivao dubrovačkim mladićima, svojim bivšim učenicima. Ako ne tada, Kašić je 1618. godine, opet na putu u turske zemlje, mogao ponijeti svoj prijevod *Duhovnih vježbi* i dati ga Dubrovčanima na čitanje: boravio je u to doba na području Republike neko vrijeme čekajući na karavanu dubrovačkih trgovaca, koji su ga jedini mogli provesti krajevima turskog carstva.¹⁶ Upravo 1618. godina — čini se — mogla je biti odlučujuća za Gundulićevo upoznavanje Ka-

¹² B. Kašić, *Način od meditacioni*, Rim 1613, str. 5. Kašićevo djelo nalazi se u znanstvenoj knjižnici »Juraj Habdelić« u Zagrebu pod signaturom 2166.

¹³ B. Kašić, nav. djelo, str. 5.

¹⁴ Usp. o tome G. Denzler i C. Andersen, *Wörterbuch der Kirchengeschichte*, München 1982, str. 290.

¹⁵ O putovanjima u turske zemlje i u Dubrovnik opširno izvješćuje M. Stojković u studiji *Bartuo Kašić D. I. Pažanin*, Rad JAZU, knj. 220, Zagreb 1919.

¹⁶ M. Stojković, nav. dj., str. 192 i dalje.

šićeva djela: nekako u to doba, Gundulić, naime, prestaje pisati svjetovne melodrame i počinje prevoditi »pjesni pokorne« kralja Davida, nazivajući se »krstjaninom spjevaocem«. Godine 1621. objavljuje *Pjesni pokorne kralja Davida*, zajedno s religioznom pjesmom *Od veličanstva božjijeh*, a 1622. godine *Suza sina razmetnoga*. Sva ta tri djela pokazuju karakteristike koje su bitne i za isusovačku teološku misao: uzvišena, kontemplativna religioznost pomiješana s ekstatičnom željom za sjedinjenjem s Božanskim bićem, vjerovanje koje počiva koliko na visoko intelektualnim spoznajama o Bogu toliko i na dubokoj, iracionalnoj afektivnosti.

Podudarnosti su neobično uočljive upravo između Kašićeva prijevoda-prerade Loyolinskih *Duhovnih vježbi* i *Suza sina razmetnoga*. Podudarnosti su idejne naravi, a teško bismo ih mogli svesti samo na isti duh vremena poslije Tridenta, samo na istovjetnu inspiraciju dominantnim mislima i preokupacijama protureformacijskog vremena: podudarne ideje i misli, povezanost nauka o duši i shvaćanje o čovjeku i grijehu, o njegovu poslanju u svijetu, inzistiranje na veličini Božanskog oprosta i — prema tome — apsolutna mogućnost spasa, adekvacija između strukture trojstvenog Božanskog bića i strukture čovjekove duše, koja se sastoji od osjećajnog, razumskog i voljnog dijela, nauk o prosvjetljenju — sve su to dodirna mjesta i točke koje vrlo jasno povezuju isusovačku teologiju s Gundulićevim *Suzama*. Imajući na umu da je Kašićev opus opus teologa-isusovca, kulturnog radnika, jezikoslovca i donekle političara-emisara papinske države, a da je Gundulićevo djelo motivirano prvenstveno estetičkim razlozima, veze i analogije između te dvojice suvremenika ostat će na idejnoj, motivsko-tematskoj razini, te će upravo i ta razina podudarnosti biti ispitivana.

III.

U samom početku prijevoda-prerade *Duhovnih vježbi* Kašić potanko razlaže način na koji treba moliti:

»Molitva od pameti ima tri dijeli: pripravljenje, razmišljanje, razgovaranje od duše s gospodinom Bogom.«

»Pripravljenje počinje od sarčane želje od dara od iste molitve, proseći ga od Boga i odlučujući da ću djelovati s Božjom milosti s velikom pomnjom i duhovnom toplinom, ovu istu toplinu prikazujući veličanstvu Božjemu.«¹⁷

Zahtijevajući od vjernika da usrdno moli, uklonivši se od svih vanjskih, svjetovnih misli i potreba, misleći navečer na jutro, razmišljajući o tome što je bit molitve i da ima čudno djelovanje, Kašić ovako razmišlja o biti »razmišljanja ili meditacioni«:

¹⁷ B. Kašić, *Način od meditacioni*, str. 5.

»Svaršivši pripravu rečenim načinom počinje se razmišljanje koje se ne pristoji samo jednoj moći od duše ili dvima; pače duša naša ima s redom tjeho i naredno svimi trima djelovati, to jes spomenom, razumom i voljom. Najprvo počinje spomena, spomjenajući nam očito i bistro misterio ili otajnost, koju smo odlučili meditati uhitivši ju twardim načinom pametju.«

»Posli razum s vele većom silom razmjesliti ima ono što spomena očituje. Najposlije volja ili hotinje koja jes treća moć od naše duše, ima obljubiti ono dobro poznano u misteriju s velikim požudejem, željom, afetom i toplinom ili fervorom, u komu se pristaje, počiva i naslađuje srce naše i duša.«

»Treba memoriju ili spomen za pomoći uvijek imati pripravnu, i svu materiju ili istoriju od misterija ili ono što ćemo meditirati da se ne trudimo u spominjanju od iste . . . A razumu ili intelektu imaju se prikazevati obličja ili prilike prilične tadašnjoj meditacioni, neka razgleda persone, riječ njih i djela njena. Da sva naša miso i pomnja budi vazda nastojati, krenuti i užeci želju od volje ili volundati naše.«

»Zamirimo da ovi ati ili djela od spomena, od razuma i od volje svi se naslanjaju na milos Božju, s njom djelujući mi, svom snagom našom. Zato otvorimo sarce Božjim ganutjem i . . . prosvjetljenjem neobječajnim, nadahnutjem i inim darom od Duha Svetoga kojimi nas navlastito na molietvi napunjuje . . .«¹⁸

Za Božansko prosvjetljenje Kašić kaže:

»Nauk o prosvitljenju ništa ne manje ima se razumiti budući da rečena prosvitljenja izvan općenoga reda od vladanja ili providencije Božje ne može se u njih zamiriti stanovito znamenje ili regula: da imaju se s velikim poniženjem i devocionom čekati neka se svarši u duši našoj božja volja. Ter ako se kadgod Božja dobrotu, slatkos i milos prolieva, pristanimo tada, niti se brinimo postupiti k ostalim dielom ili puntom od meditacioni: zamirivši dobro da spoznamo da je slados ona od Svetoga Duha, ne od nečistoga hodobe ili kojegod stvari svjetovne, iziskujući sasma u svemu razumiti, što hoće od nas Gospodin Bog naš prislatki, ter ga sarčano poslušajmo.«¹⁹

Kao što Kašić vjerniku preporučuje usrdnu molitvu Bogu u početku meditiranja, tako i Gundulić svoje *Suze* započinje usrdnom molitvom Bogu:

Vječnoga Oca vječna Riječi,
kâ si umrlu put uzela
da se od smrti svijet izliječi,
kâ svim biješe život spela, —
Riječi, u ljudskoj kâ naravi

¹⁸ Ibid., str. 9.

¹⁹ Ibid., str. 10.

pravi čovjek si i Bog pravi,
 ti s nebesa pošlji odi
 meni duha prisvetoga,
 ki od Boga oca ishodi
 i od tebe Sina Boga,
 da on objavi s moga glasa,
 za naš nauk što ti kaza!

Suze sina razmetnoga, Sagrješenje²⁰

Po tipu iskaza Gundulićeve *Suze* kao da slijede Kašićevu uputu o molitvi kao o »razgovaranju od duše s gospodinom Bogom«: u cjelini *Suze* su oblikovane kao obraćanje Svetom Trojstvu, kao razgovor s Bogom, Kristom, »ćaćkom«:

Umoli se, ćaćko, umoli
 sinku tvomu u žalosti,
 kî ti prostrt po tleh doli
 grleć noge vapije: Prosti,
 smiluj mi se po mnogomu
 milosrdju, ćaćko, tvomu!

Suze, Skrušenje

Kao i Kašić, i Gundulićev »razmetni sin« intenzivno razmišlja o značenju Božanske milosti kao izvoru oprosta i spasa:

Milosrdje je božje veće
 neg sve hude më krivine,
 zašto Višnji dobri neće
 kajan grešnik da pogine;
 tijekom što čekam tužan odi?
 Dušo moja, k njemu hodi!

On je otac od sirota,
 od ubozijeh utočište,
 milosrdje i dobrota,
 kû nahodi tko god ište —
 drum, istina, život, vrata,
 moje ufanje, tvoja plata.

Zarosite, o nebesa,
 milos vrhu srca moga,
 i vi, oblaci puni uresa,
 jur daždite pravednoga;
 zemlja otvor' se i veselja
 puna plodi spasitelja!

Suze, Skrušenje

²⁰ Svi navodi iz *Suza sina razmetnoga* donijeti prema: Ivan Gundulić, *Suze sina razmetnoga, Dubravka, Ferdinandu drugomu od Toskane*, PSHK, knj. 12, Zagreb 1964.

Najočitija podudarnost između Kašićevih *Duhovnih vježbi* i Gundulićevih *Suza* sastoji se — čini se — u shvaćanju da — adekvatno trodjelnosti duše, a to opet po uzoru na sliku i priliku Božju — i meditacija mora imati tri dijela, jedan u kojemu se grijeh evocira, drugi u kojemu se o njemu razumski kontemplira i treći u kojemu se voljom postiže usavršavanje; očigledno je pod utjecajem takvih Loyolinskih shvaćanja — doduše, ne novih, ali od Loyole obnovljenih — i Gundulić svoje djelo podijelio na tri dijela, a kako sami naslovi govore, ta podjela nije bila samo formalne naravi, nego je imala i dubok teološki smisao: sagrješenje, spoznanje, skrušenje. U *Sagrješenju* grijeh je evociran, u *Spoznanju* se grijeh racionalno analizira, a *Skrušenje* je uvjetovano, omogućeno voljnim dijelom duhovnih aktivnosti razmetnoga sina, naravno, uz obilatnu Božju milost:

od višnje su vlasti zgori
djela čudna i zamerna;
nu od ništa tko sve tvori
s primogućstva neizmerna
kao htje, može promijeniti
sliku stvoru svom na sviti.

Ali obrnut i svrnuti
ljudsku pamet u slobodi
kâ se odlukom svojom puti,
čuda ostala sva nathodi;
jer ako se volja oprijet će,
višnja vlas ju silit neće.

Suze, Skrušenje

Tročlana shema meditacije, korespondentna tročlanoj strukturi raznih pojava u svemiru, prirodi, čovjekovoj duši, što je pak izraz njihova tvorca — Božjeg Trojstva — karakterizira tako i Gundulićevu poemu. *Suze* — kako je već uočeno u literaturi²¹ — slijede postupak i način meditacija kako ih je preporučao Loyola, one su literarna evokacija grijeha, usrdna molba Bogu za milost, razumska analiza grijeha, pokore i milosrđa i opis angažirane voljne aktivnosti u usrdnoj želji za Božjim oprostom. Vrlo je vjerojatno da je svijest o adekvaciji i korespondenciji između molitvenog procesa, ljudske duše i božanskog bića Gunduliću usadio i u njemu osvijestio upravo sam Kašić svojim prijevodom Loyole, odnosno da je pod utjecajem lektire *Duhovnih vježbi* Gundulić došao na ideju da misao o korespondenciji molitve, strukture ljudske duše i Božanske osobe kao tvorca te duše i književno uobličiti te izrazi u djelu

²¹ Usp. o tome L. L. Martz, *The Poetry of Meditation*, New Haven 1962, te E. C. Hawkesworth, *Gundulićeve »Suze sina razmetnoga« u svjetlu engleskih pesnika metafizičara*, Naučni sastanak slavista u Vukove dane, knj. 8, 11—15. IX 1978, Beograd, Priština, Tršić, str. 63—77.

koje bi i na poetičkom planu slijedilo takvu tročlanost. Tako je svoju poemu Gundulić podijelio na tri dijela, koja naziva plačevima, što svjedoči da takva podjela poeme ima ne samo formalne, i ne samo poetičke razloge, nego da korespondira i sa supstancijalnim sadržajima djela. U *Sagrješenju* se evocira grijeh na primjenu života razmetnoga sina, točno prema Loyolinim uputama da svaki »punat« molitve ili meditacije mora teći prema unaprijed zadanom redu, te se sagrješenje razmetnoga sina mora evocirati u cijelosti:

· Za otvrđnutu svijes prignuti
na skrušenje od pokore
trijebi je od svijeta spomenuti
himbe i varke sve najgore,
i da prostit vlas višnja je
vazda spravna tko se kaje.

Tako i ljekar sprva odsvudi
ištećenu ranu otkrije,
ni ga smuća ni ga trudi
što nečisti crv izije;
donijet bo je svâ odluka
dugo zdravje s kracih muka.

Suze, Sagrješenje

Po Loyoli, odnosno po Kašiću, svi čini meditacije oslanjaju se na »milos Božju, s njom djelujući mi, svom snagom našom«, zadbivamo oprost od grijeha; ta centralna i pokretačka misao kršćanske teologije i posebice isusovačkog nauka o postizanju carstva nebeskoga, dominantni je motiv Gundulićeve poeme, koji se opjevava i u drugom i u trećem plaču:

Tako u tminah svijeta ovoga
zametena svega u sebi,
kad čovjeka umrloga
vlas pritvara višnja s nebi,
prosvitli ga blago dosti
najprije zrakom svê milosti.

Suze, Spoznanje

U trećem plaču milost Božja suprotstavlja se sinovljevoj zloći i opakosti, te se u fiktivnom dijalogu između sina i »ćaćka« oblikuje antitetička struktura cijelog plača:

Oče vječni, ne umijem rijeti,
paček jezik moj je svezan,
kroz grijeh hudi i prokleti
koju ćutim ja boljezan:
zgriješih tužan protiv nebi
i mom ocu zgriješih tebi.

Zgriješih, zgriješih teško odveće
prid tvojijem, ćaćko, obrazom,

i stoga sam, jaoh sred smeće
 pribjen ljutim sad porazom;
 nu je milos tva velika
 vrh skrušena pokornika.

Suze, Skrušenje

Oblikujući gotovo cijele *Suze* (kao razgovor sina s Bogom, Gundulić kao da slijedi Kašičeve upute iz *Načina od meditacioni*:

»... varhu svega ima djelovati volja u kolokviju ili razgovaranju jer se u njemu navlaš govori s veličanstvom gospodina Boga.«²²

Kašić u svojem prijevodu čak navodi i primjer takova razgovora s Bogom, ovako ga introduirajući:

»Prilaga se želja i vrućina od ljubežljivoga i veoma devotnoga razgovora s njegovim Božanstvenim veličanstvom, pomnjivo i užeženo govoreći takove riječi ...«²³

Za svoj nauk Kašić detaljno navodi u prilici ili esempiu kako se ima provoditi:

»Nauk zgora rečenj u kratko pokupljen od meditacioni ne može se razumiti od onezijeh persona koje se nijesu naučile stvari Božje razmišljati po načinu: zato mi para da jes od potrebe ukazati od jednoga otajstva i misterija priliku, neka svaki po sebi može razdijeliti vas život Gospodina našega Isukarsta u toliko meditacioni koliko se nahodi u svetom Evandelju misterija, djela i čuda Gospodinovih. Paka od svakoga misterija učiniti tri dijelj ili punti... Istim načinom sve Sveto Pismo, vas život od pričiste vazda Djevice Marije; život od svakoga svetoga i svetice; svaku kripas koja se nahodi u naravi božanstvenoj ili u svetih ili u svakomu stvorenju Božjemu, kako u suncu, u mjesecu, u zvijezdah, u okoliješjeh, u ognju, u ajeru, u vodi, u zemlji, u travah, u živjenicah, u ljudjeh, u duhah, u tjelijeh našijeh, i u blaženijeh anjelih, možemo razdijeliti u meditacioni i u punti ovako ...«²⁴

I Gundulićev pripovjedač u početku prvog plača apostrofira Krista, svjestan da pripovjedajući o razmetnom sinu, o grijehu i milosti Božjoj naučava o Kristovu nauku:

Blag Jezuse, i ti prosti,
 čim razmišljam vrh dubina
 neishitne tve mudrosti,
 uz istinu kâ taština
 ako s moje slabe svijesti
 priloži se i namjesti.

Suze, Sagraženje

²² B. Kašić, nav. dj., str. 11.

²³ Ibid., str. 11.

²⁴ Ibid., str. 11—12.

Analizirajući voljni dio duše i njezinu aktivnost u meditaciji, Kašić ističe da u tom »puntu« treba iznijeti sve argumente koji će pokrenuti volju na djelovanje protiv grijeha. A Gundulić u *Skrušenju*:

Ali obrnut i svrnuti
 ljudsku pamet u slobodi
 kâ se odlukom svojom puti,
 čuda ostala sva nathodi;
 jer ako se volja oprijet će,
 višnja vlas ju silit neće.

Suze, Skrušenje

Kašić — po Loyolinu nauku — preporuča čovjeku da razgleda stalno Boga, »kako pribiva u svakom stvorenju, i u elementijeh, ognju, ajeru, vodi i zemlji, dajući im bitje da jesu, a travicam i áubom da rastući živu; ... a čovjeku da zajedno još razumi...«²⁵ kako 'sve što jest, jest po Božjoj milosti. A Gundulićev pripovjedač to ovako izražava:

Svojom vječnom zapovijedi,
 da me vriježi, nebu reče;
 a zvijezdami svijem naredi
 da mi svaka blaga isteče;
 čini oganj da me zgriva,
 a povjetarce oživljiva.

Dâ red vōdi da me očisti,
 da me uzdrži zemlji opeta;
 i kamenje tvrdo umisti,
 da me brani od zlijeh šteta;
 rude umnoži srebra i zlata,
 da me smiri tijekom bogata.

Za piću mi voće uzgoji,
 a za lijeke bilje usplodi;
 na mû službu htje da stoji
 sve što leti, plove i hodi;
 dâ mi život, bitje, stanje,
 pamet, mudros, svijes i znanje.

Suze, Skrušenje

Navedeni primjeri pokazuju da između Kašićeve prerade Loyolinih *Duhovnih vježbi* i *Suza sina razmetnoga* ima mnogo podudarnosti i analogija u razradi teološke i moralno-etičke kršćanske tematike, te da je Gundulić dobro poznao isusovački način meditacije, da je preuzeo i njezin izvedbeni uzorak, te dominantne njezine teološke koncepcije: nauk o prosvjetljenju, misao o evokaciji grijeha, shvaćanje o trodjelnosti duše, a isto tako i psihološke

²⁵ Ibid., str. 18—19.

dimenzije meditacije — njezinu usmjerenost ekstatičnom, mističnom stanju u kojem se duša može spojiti s Božanskim bićem, u skladu s kršćansko-teološkim shvaćanjem o adekvaciji ljudske i božanske duše, koje je bitno obilježilo 17-stoljetnu religioznost.

IV.

Osim *Načina od meditacioni*, u Kašićevu se opusu nalazi još jedno djelo koje je — vjerojatno — u mnogočemu inspiriralo Gundulićevu religioznu poeziju: to su Kašićeve *Pjesni duhovne od pohvala božjijeh*, i to ona zbirka koja je objavljena u Rimu kod Bartolomea Zanettia 1617. godine, i koju je — bolje i sigurnije od Stojkovića²⁶ — opisao M. Vanino jer je poznavao primjerak koji je upravo u to doba pronađen u Rimu.²⁷ Kašićeva je zbirka slobodna parafraza psalama, od kojih jedan, pod brojem 6, nosi naslov *Molitva od grešnika obraćena na pokoru*. U toj pjesmi, osim glavne teme — one o grijehu i Božjem milosrđu — možemo naći i niz drugih podudarnih motiva sa *Suzama*: i u Kašićevoj pjesmi i u Gundulića nalazi se motiv straha od Boga zbog grijeha, vjera u Božje milosrđe, analiza grešnikova srama zbog grijeha, a osobito je i u jednog i u drugog karakterističan motiv gubitka ljudskog oblića zbog grijeha, poznat u neoplatoničkoj kršćanskoj literaturi i proširen u baroku. Kašić na taj motiv nadovezuje i motiv plača zbog gubitka ljudskog lika, grešnikovu svijest o vlastitu stanju:

Ti me si stvorio lipa i pristala
 Zlo sam učinio, ma je lipos odpala.
 Priobražen sam ja, sam sebe ne poznam,
 Milos me poznaj tva, neka se ja spoznam.
 Ako se ja spoznah, sad skrušenim plačem
 Poznat češ moj uzdah, da sam tvoj jer plačem.
 Plačnimi očima molim Te, Bože moj,
 Milimi očima gledaj me jer sam tvoj.
 V gnjivu tvojemu nemoj me pokarat,
 Ni sarčbom u svemu nemoj me umazat.
 Smiluj se na mene, Gospodine mili,
 Videć gdi sam mene pridat grešnoj sili.

²⁶ Usp. M. Stojković, nav. dj., str. 219—222.

²⁷ M. Vanino, *Le P. Barthélemy Kašić S. I., Écrivain Croate*, Archivum historicum Societatis Jesu, 6 (1937), str. 216—258. Ovo Kašićevo djelo sadrži prijevode prvih pedeset psalama, a — kako upozorava Vanino — to se djelo ne smije poistovjetiti s drugim Kašićevim djelom koje nosi isti naslov, a sadrži prijevode svih himni i kantika iz brevijara, i bilo je spremno za tisak pod istim naslovom kao i djelo o kojem se govori u tekstu: *Pjesni duhovne od pohvala božjijeh*. Ovo drugo djelo objavio je istom K. Horvat pod naslovom *Pjesni duhovne oca Bartolomeja Kašića*, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 7, Zagreb 1912, str. 200—237.

Bolestan sam, ne prav, bez snage i zdravja,
Mlohav sam i nezdrav cić grešna nezdravja.

Pjesni duhovnih pedeset, pjesma 6²⁸

A Gundulić u *Suzama* ovako izražava motiv gubitka ljudskog lika:

Bijeh obličje izgubio
i priliku od čovjeka;
od mene se svaki dio
priobrazi s grijeha prijeka;
pače u grijehu obraćena
osta mâ put strašna sjena.

Suze, Sagrješenje

Ili u trećem plaču:

Tko sam? Čovjek? Ah jaoh? kako?
Nijesam, nijesam neg crv jedan
kroz življenje moje opako
splesan i odasvud za rug gledan;
i mâ tašta slava i hvala
u prikoru sva je ostala.

Suze, Skrušenje

I Gundulićev razmetni sin apostrofira Boga moleći ga *suzama* za milost, jer je svjestan svojega stanja:

Eto, eto, slatki oče,
ja se kajem od svijeh zloba;
grozne suze toj svjedoče
kê u svako lijevam doba,
a ovi uzdasi otkrivaju
u komu sam tešku vaju.

Umoli se, čačko, umoli
sinku tvomu u žalosti,
kí ti prostrt po tleh doli
grleć noge vapije: Prosti,
smiluj mi se po mnogomu
milosrdju, čačko, tvomu!

Sam spovijedam i ne tajim:
velici su grijesi moji;
s ispraznijem pošetajim
pred očima grijeh mi stoji,
i nečista i nemila
sva ostala huda dila.

²⁸ Djelo se nalazi u Sveuč. i nac. biblioteci u Zagrebu pod signaturom R II' C—16°—153 i nedostaje mu početak.

Pomiluj me, ćaćko mili!
 Nijesi, nijesi tvrda stijena
 da od grešnika koji cvili,
 pokajana i skrušena,
 jaoh, molitvu nećeš čuti
 i od srca glas ganuti.

Sladak ti si, i toj pozna
 svaka duša k tebi idući,
 ako jedna suza grozna,
 ako jedan uzdah vrući
 probije nebo i izdvori
 milosrdje tvoje gori.

Suze, Skrušenje

V.

I za Gundulićevu pjesmu *Od veličanstva božjijeh*, koja je objavljena zajedno s Gundulićevim *Pjesnima pokornim kralja Davida*, možemo ustvrditi da je inspirirana nekim Kašićevim djelima. Tako Kašić u preradi-prijevodu *Način od meditacioni* osim *Duhovnih vježbi* donosi i jednu pjesmu Tome Alkvinškoga, u kojoj se naširoko parafrazira svaki stih *Očenaša*, te se opjevava Božansko biće, a Gundulićeva pjesma o Božjem veličanstvu komponirana je kao niz motiva-parafraza o atributima Božanskog bića. Među Kašićevim *Pjesnima duhovnim* nalazi se još jedna pjesma, pod brojem 8, u kojoj se opjevava veličina Božanskog bića argumentima onodobnog astronomskog znanja o svemiru:

Persti su stvorili tvoji sunce, misec,
 I zvijezde brojili kâ su rajski biser.
 Utemeljio si sunce, misec, zvijezde,
 I razdijelio si nebesa i zvijezde.
 Msecu si parvo nebo dao, koj' nam
 Najbliže i pravo kaže mijenu, ki j' dan.
 Svarh njega se varte devet od nebesa
 Deseto j' najbarže kô obraća niža,
 Pod kojim jes nebo, vodena kristoda.
 A pak tvaro nebo komu zvijezde Bog da.
 Meju timi jošte ljudi od učenja
 Jedno mnozi broje nebo od treptenja.
 A na sedmom nebu zvijezda je studena.
 Šestomu na nebu jes zvijezda plamena.
 Od vojske na petom zvijezda jes ognjena,
 Sunce j' na četvrtom, zvijezda prirumena.
 Od dijke na nebu tretom zvijezda j' lijepa.
 Mudrosna na nebu drugom jes prilijepa.
 A ja se veselim najveće od neba
 Gdi j' očit blaženim gospar Bog srid neba.
 Empireo zovu to nebo razumni

Jer pravi da j' ognju prilično, tko osumnji.
 Pod nebom misećnim oganj se nalodi,
 Pod kolom ognjenim aer svud prohodi.
 Pod aerom vod i zemlja priteška,
 Rode lijepa ploda bogactva zemaljska.

Pjesni duhovne, pjesan osma²⁹

A svojevrstu kozmogoniju — opis cijelog kozmosa, nebeskih sfera, prirode, svih elemenata daje i Gundulić u svojoj pjesmi *Od veličanstva božjijeh* koja je *interpretatio christiana* svega što jest:

Naredbeno sved vrteći
 obraća se sila od nebi;
 plamenuje ne svijeteći
 veličina ognja u sebi.

Sada svjetlos, tminu sada
 povjetarce ovo slijedi;
 sred istoka, sred zapada
 u krepčini zemlja sjedi.

Od veličanstva božjijeh, 1—10³⁰

Kao i Kašićeva, tako i Gundulićeva slika prirode odražava onodobne aristotelovske i platoničke koncepcije, po kojima se na najvišem mjestu nalazi nebo (koje sadrži vatru, zatim nebo koje sadrži zrak, te nebesa u kojima je sadržana voda i zemlja: vatru Gundulić metaforički označava 'oganj', Kašić kao 'zvijezda plamena', vodu Gundulić označava kao 'more', a Kašić 'vodena kristoda', zrak je za Gundulića 'povjetarce', a za Kašića »pod kolom ognjenim aer svud prohodi, / pod aerom voda i zemlja priteška«.

Apostrofirajući Božansko biće Gundulić opjevava sve ono što je Bog stvorio u kozmosu:

On nebesko polje resi
 pridrazijem kamenima,
 zlatno cvitje s kojijem smijesi,
 neka ljepšu sliku ima.

On koprene tamne noći
 svijetlim zracim zvijezdâ veze;
 on je sunce, s koga je doći
 svjetlos suncu kad izljeze.

Od veličanstva božjijeh, 65—72

²⁹ Ibid.

³⁰ Nav. prema *Djela Dživa Frana Gundulića*, SPH, knj. IX, treće izdanje, priredio Đ. Körbler, Zagreb 1938, str. 346—347.

kao što i Kašić cijelu svoju pjesmu komponira kao nizanje i nabranjanje svega što je Bog stvorio: »Persti su stvorili tvoji . . .«.

I za Kašića i za Gundulića poezija 17. stoljeća sposobna je opjevati najsuptilnije filozofsko-teološke teme, izjednačujući se s filozofijom i teologijom i osvajajući za sebe najuzvišenije predjele ljudskog uma.

VI.

Analiza određenih tema i motiva u Gundulićevu opusu svjedoči da su u njegovu djelu eksponirane teološke koncepcije karakteristične za isusovačku religioznost kao i onakav nauk o vjeri kakav su u to doba propovijedali isusovci, te da je od isusovaca, a posebice od Bartola Kašića, Gundulić ta shvaćanja i usvojio i ugradio u svoja djela. Ta činjenica, međutim, ne znači da Gundulićev opus ne posjeduje i druge karakteristike i različite druge funkcije: dovoljno je često isticana naglašena artificijelnost i esteticistička autonomnost njegovih djela, sposobna podrediti sebi sve filozofske, religiozne, idejne komponente pojedinog djela.³¹

Kako analiza odnosa B. Kašić — I. Gundulić ne bi ostala jednosmjerna i plošna, dovoljno je pokazati samo jedan primjer koji svjedoči da između Kašića i Gundulića ne postoje samo analogije i podudarnosti, nego i razlike i suprotnosti, koje proizlaze ne iz idejnih, nego iz različitih književno-estetskih pozicija te dvojice autora. Dok, primjerice, Kašić prevodi i parafrazira na jezik posttridentinske duhovnosti psalme u svojoj zbirci *Pjesni duhovnih pedeset*, apostrofirajući u njima Krista i izbjegavajući u njima svaki pa i najmanji starozavjetni motiv, ton ili čak aluziju, onako kao što je to od pisaca i zahtijevao Tridentinski koncil, Gundulić — prevodeći psalme Davidove — pravi estetski izbor: prevodi on po estetskom kriteriju najljepše i u književnosti najčešće prevedene psalme Davidove, koji su poznati pod nazivom *pokajnički psalmi* (psal. 6, 31, 37, 50, 101, 129, 142).³² Gundulićev je izbor

³¹ Usp. o tome samo neke studije i rasprave: M. Šrepel, *O Gundulićevim »Suzama sina razmetnoga«*, Rad JAZU, knj. 127, Zagreb 1896; A. Haler, *O Gundulićevim »Suzama sina razmetnoga«*, Hrvatska revija, Zagreb 1938; V. Setschkeff, *Die Dichtungen Gundulić's und ihr poetischer Stil*, Bonn 1952; Z. Kravar, *Stil hrvatskoga književnog baroka*, u knjizi *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, ur. A. Flaker i K. Pranić, Zagreb 1978.

³² O Gundulićevu odnosu prema vlastitim svjetovnim i duhovnim djelima — po našem je mišljenju — najkompetentniji Kombolov sud: »Trebalo li mnogo spominjati predgovor *Pjesnima pokornim*, gdje Gundulić toliko naglašuje, kako kao 'krstjanin spjevalac' upravo tu zbirku na svjetlost izvodi, a kao 'porod od tmine' u tminama ostavlja sva svoja ostala djela, poimence mladenačke drame 's mnozijem i bezbrojnim pjesnima taštijem i ispraznijem', shvatiti kao prijelom u životu i kao odvratanje od jednog umjetničkog pravca i gledanja na svijet pod utjecajem suvremenoga katolicizma? To se doduše često činilo, ali bez

karakterističan za njegovo doba: barok, naime, u psalmima ne vidi toliko svete koliko umjetničke tekstove, koji se mogu prerađivati i prevoditi na narodne jezike prema zahtjevima baroknog stila, vrlo artifičijelno, manirirano i estetizirano, s baroknom elegancijom i kičenošću, bez himničke forme. Gundulićevi osmerački prijevodi psalama Davidovih svojim stilskim karakteristikama i svojim žanrovskim osobinama nose obilježja baroka: puni jakih metafora, perifraza, zvukovnih stilskih figura, a manje onih stilskih elemenata koji su karakteristični za psalme, s obilježjima ispovjedne lirike i naglašeno eksponiranom »ja« formom, ti su prijevodi bliži *Suzama sina razmetnoga* i onodobnoj religioznoj poeziji negoli svojim predlošcima i onim preradama i prijevodima koji su služili liturgiji. Tako, dok Kašić svoje *Pjesni duhovne* oblikuje kao pohvalnice i himne Kristu, slijedeći himnički ton psalama, paralelizam članaka umjesto metra, sintaktičke paralelizme ili pak nazove antiteza, Gundulićevi psalmi pokorni intimne su lirske pjesme upućene ne kršćanskom kolektivu, nego individualnoj ljudskoj duši.

No, dok se Gundulić nakon psalama Davidovih nije više okušavao u prijevodima svetih tekstova, Kašić se psalmima vratio mnogo kasnije, dvadesetak i više godina nakon svojih *Pjesni duhovnih*: 1640. objavljuje on u *Ritualu rimskom* iste one psalme koje je preveo već Gundulić — pokajničke psalme Davidove, psalme koji su u hrvatskoj književnosti bili često prevedeni i prije — preveo ih je Nikola Dimitrović (Venezia, 1549), zatim Šime Budinić (Rim, 1582), a odmah poslije Gundulića i Stijepo Đurđević.³³ Sama činjenica da Kašić svoje prijevode umeće u *Ritual rimski* znači da im je posve jednoznačno odredio funkciju: oni su u službi liturgičkoj. Za razliku od Kašića, Gundulić pokajničke psalme objavljuje kao samostalno djelo, kao djelo koje ima estetsku funkciju. Zatim, prevodeći pjesni pokorne u osmeračke katrene, Gundulić svoje prepjeve definira i metametrički: osmerački je katren u to doba najrasprostranjeniji stih umjetničke književnosti. Kašić ne prevodi u silabičkom stihu: zadržava on u svojem prijevodu različit broj stihova, poštujući sintaktičke paralelizme, paralelizam članaka i rečeničnu simetriju originala. Prijevodu dodaje i podnaslov,

razloga, jer Gundulić u ovom predgovoru govori samo o izdavanju djela, dajući pri tom kao 'krstjanin spjevalac' prvenstvo duhovnom pjesništvu. Prepjevavajući usporedno psalme i *Arijadnu* — koju je, uostalom, kasnije i izdao (Ancona, 1633) — nije Gundulić bio nimalo u sukobu sa svojim vremenom, u kojem se je čutilno i duhovno toliko dodirivalo.« (M. Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, Zagreb 1961², str. 238—239.) Kombolov stav neizravna je potvrda shvaćanju o prvenstveno estetičkoj namjeni svih Gundulićevih djela.

³³ O prepjevima pokajničkih psalama u hrvatskoj književnosti usp. Z. Bojović, *Barokni prepevi Davidovih pokajničkih psalama*, Naučni sastanak slavista u Vukove dane, knj. 10, 11—14. IX 1980, Beograd, Novi Sad, Tršić, str. 5—17.

koji nedvojbeno pokazuje namjenu psalama: »Za nemoćnike, dokle se mažu uljem svetim, ili za inu potrebu, govore se klečeći.« Nakon prijevoda psalama Kašić dodaje litanije, uklapajući jasno svoje psalme pokorne u kršćansku liturgiju i kršćanske obrede. Kašićev *Rituale Romanum, Rimski obrednik* po svojoj je temeljnoj namjeni djelo koje je trebalo hrvatskom svećenstvu poslužiti kao uputa u dijeljenje sv. sakramenata i blagoslovina, a preveden je prema izdanju što ga je u Rimu 1614. izdao papa Pavao V. (čiji predgovor Kašić u svojem prijevodu također prevodi) preporučio biskupima da ga prihvate.³⁴ Kašićev je prijevod prvi prijevod *Obrednika* na hrvatski jezik, izdala ga je *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*, a posvećeno je papi Urbanu VIII., i sve do venecijanskog prijevoda iz 1827. to je jedini prijevod tog djela na hrvatski.³⁵ Namjenu psalama u Kašićevu *Obredniku* treba stoga razumjeti isključivo iz konteksta cijelog djela: njihova je funkcija prvenstveno obredna, a prema napomeni u didaskaliji (otisnuta je crvenom bojom) »Antif«³⁶ očito je da su psalmi u Kašićevu *Obredniku* bili namijenjeni antifoničkom pjevanju.³⁷ Stoga ih Kašić i prevodi bez metra i rime. Za razliku od Kašićeva, Gundulićev prijevod — metrički i strofički organiziran, s rimom *abba* — namijenjen je za intimno čitanje kao knjiga lirskih religioznih pjesama, razumljivo, s religioznom funkcijom, ali isto tako i estetskom.

Kao primjer navest ćemo Kašićev i Gundulićev prijevod psalama 6:

Kašić:

Gospodine, u ognjivu tvomu ne pokaraj mene: ni u sarčbi tvojoj ne pedepsaj mene.

Pomiluj mene, Gospodine, jere sam nemoćan: ozdravi mene, Gospodine: jere su smućene kosti moje.

I duša moja smućena jest vele: Ali ti, Gospodine, tja dokle?

Obrati se, Gospodine, i otmi dušu moju: sahranjena učini mene cić milosarđa tvoga.

Jere ni u smarti, koji se spomenuje od tebe: a u paklu tko će spovidati tebi?

Trudio sam u jaukanju momu; pratiću priko svacih noći postelju moju; suzami ću mojimi odar moj polivati.

Smutilo se je od gnjiva oko moje: ostarao sam meju svimi neprijateljima mojimi.

³⁴ Usp. o tome D. Kniewald, *Liturgika*, Zagreb 1937, str. 45—47.

³⁵ *Ibid.*, str. 46.

³⁶ *Rituale Romanum*, Romae 1640, str. 83.

³⁷ O liturgijskom pjevanju usp. D. Kniewald, nav. dj., str. 65 i dalje.

Otidite od mene svi, koji dilujete nepravnost: jere je uslišio
Gospodin glas plača moга.

Uslišio je Gospodin pomoljenje moje: Gospodin molitvu moju
primio jest.

Zasramili se i smutili se vele svi neprijatelji moji: obratili se i
zasramili se vele barzo. Slava Ocu i ost.³⁸

A Gundulić prevodi ovako:

Gospodine, ne udaraj
u tvom gnjivu sad na mene,
ni mē zloće neizrečene
u rasrdžbi tvojoj karaj!

Vrh sluge se smiluj tvoje,
u bolesti zašto gine;
ozdravi me, Gospodine,
jere su u smeći kosti moje.

I mǎ duša u svom stanju
smućena je veomi priko;
nu ti, Bože, dokoliko
smilovat se imaš na nju?

Pogled oka milosnoga
svrni i dušu slobodi mi;
čin' da zdravje rob tvoj primi
milosrdja cića tvoga.

Zašto među mrtvijem nije
da se od tebe tko spomene;
iz propasti zle pakljene
tko da slave tve spovije?

Dosle cvileć u dreselju
moć sam trgô moje snage;
odsad sve mē noći drage
umivaću mû postelju,

ter ću od suza groznijeh vire
za nepravdu ka me trudi
oko mene lijevat svudi
i bez svrhe i bez mire.

Z gnjiva u komu za grih stojim
smućeno oko mǎ put ima,
jer se ustarah među svima
neprijateljnim hudim mojim.

³⁸ *Rituale Romanum*, str. 82—83.

Odstupite svi od mene
 nepravedni ki ste u sebi,
 zašto usliša Višnji s nebi
 glas mé molbe ucviljene.

Bog dobrostiv, blag i mio
 mé moljenje uslišò je;
 Gospodin je duše moje
 sad molitvu mú primio.

Svi će sramni i smučeni
 neprijatelji moji biti;
 natrag će se tim vratiti
 veoma i naglo zaraženi.

Slava Ocu, Sinu dika,
 čas svetomu Duhu budi,
 kô je odprije bilo svudi,
 sad i vazda i uvijek vika!³⁹

Kašićev i Gundulićev odnos prema pokajničkim psalmima Davidovim vrlo izrazito pokazuje granice ovisnosti i povezanosti Kašića s Gundulićem: to je odnos učitelja i učenika, obrazovanog kršćanskog teologa i pobornika posttridentinskih ideja s jedne i talentiranog, nadarenog baroknog pjesnika, koji književno-estetske vrijednosti izjednačuje s idejnim. Takva diobena granica proizlazi i iz shvaćanja retorike u jednog i u drugog pisca. Dok se Kašić naimere retoričkim sredstvima služi isključivo u svrhu argumentacije teoloških doktrina i uvjeravanja kršćanske publike u najširem smislu te riječi, Gundulić se retoričkim sredstvima služi na drugačiji način, te drugačije rabi stilska sredstva što mu ih je nudila suvremena književna moda susjedne Italije: za razliku od tradicionalnih stilskih sredstava koja preferira Kašić, Gundulić se koristi onim stilskim sredstvima koja su karakteristična za barok: jakim metaforama za označavanje Boga, eksklamacijama i apostrofama čitatelju i adresatu pjesme, nagomilanim antitezama za izražavanje suprotstavljenih teoloških pojmova, concettima kao sredstvom označavanja alogičnosti Božanskog djelovanja, kompliciranim perifrazama i čestim zvukovnim figurama. Njegova su religiozna djela, za razliku od Kašićevih, upućena vrlo obrazovanom kršćanskom čitateljstvu. Odnos Kašića i Gundulića tako jasno pokazuje da se pojam književnosti u 17. stoljeću na hrvatskom tlu vrlo precizno izdiferencirao prema socijalnim slojevima čitalačke publike, te da je književni tekst u to doba postao nositeljem vrlo kompleksnih i različitih funkcija.

³⁹ Nav. prema *Djela Dživa Frana Gundulića*, str. 335.

ZUSAMMENFASSUNG

Von der Voraussetzung ausgehend, daß Ivan Gundulić in Verbindung mit den Jesuiten in Dubrovnik war, werden in der Studie die Verhältnisse Ivan Gundulić's zu Bartol Kašić analysiert, insbesondere die Verbindung von *Suze sina razmetnoga* zur Kašić's Übersetzung Loyolas *Exercitia spiritualia*, sowie anderen Gundulić's religiösen Werken zu Kašić's spirituellen Werken. Versucht wird, aufgrund der Analyse zu beweisen, daß Gundulić's Werk in zahlreichen Aspekten von den Ideen der Jesuitentheologie angeregt wurde, wobei diese Ideen Gundulić gerade in Werken Bartol Kašić's kennengelernt hatte.